

ТЕМА ПОЛЬЩІ ТА ЇЇ ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ТЕРНОПІЛЬ ВЕЧІРНІЙ» У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН В 1990-1991 РОКАХ

У статті на прикладі газети «Тернопіль вечірній» розглянуто вплив трансформаційних процесів у тернопільській пресі кінця 1980-х – початку 1990 рр. на вербальне вираження теми Польщі, показано динаміку змін у функціонуванні оцінної лексики.

Ключові слова: конотація, оцінна маркованість, вербалізація, тема Польщі, газета «Тернопіль вечірній».

Александр Вильчинский. ТЕМА ПОЛЬШИ И ЕЕ ВЕРБАЛЬНОЕ ВІРАЖЕНИЕ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ «ТЕРНОПОЛЬ ВЕЧЕРНИЙ» В ПЕРИОД ОБЩЕСТВЕННЫХ ПЕРЕМЕН В 1990-1991 гг.

В статье на примере газеты «Тернополь вечерний» рассмотрено влияние трансформационных процессов в тернопольской печати конца 1980 – начала 1990 гг. на вербальное выражение темы Польши, показано динамику изменений в функционировании оценочной лексики.

Ключевые слова: коннотация, оценочная маркованность, вербализация, тема Польши, газета «Тернополь вечерний».

Olexander Vylchynskyy. POLAND AND ITS VERBAL EXPRESSION ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER «TERNOPIL EVENING» IN THE PERIOD OF SOCIAL CHANGES IN THE 1990-1991 s.

In the article on the newspaper «Evening Ternopil»'s example the influence of transformation processes in Ternopil Press in late 1980 - early 1990 on the verbal expression of the theme of Poland is researched. The characteristics and dynamics of change otsinnosti vocabulary are displayed as well.

Key words: connotation, estimated marking, verbalization, the theme of Poland, newspaper «Ternopil vechirnij».

Українсько-польське порозуміння далеко не завжди було таким безпроблемним, як упродовж останніх десятиліть, відколи Україна здобула державну незалежність, а Польща перестала бути сателітом тоталітарного СРСР й вустами своїх державних керівників добровільно взяла на себе роль «адвоката України» перед Європейським Союзом. Витоки українсько-польського добросусідства та співпраці як на міждержавному рівні, так і в різних сферах життя визрівали й формувалися поступово, і перш за все у свідомості культурної та наукової еліти. Значну роль відіграли й еміграційні кола з українського та польського боків.

Важливе місце в процесі порозуміння займають друковані періодичні видання, зокрема польський часопис «Культура», що видавався в еміграції і протягом десятиліть формував свідомість як поляків, так і українців у діаспорі. Саме засновнику і беззмінному редактору «Культури» Єжи Гедройцю, який закликав поляків примиритися з українцями, належить відомий вислів про те, що «без незалежної України немає незалежної Польщі» [3].

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. внаслідок запровадженної М. Горбачовим «перебудови», а відтак «демократизації і гласності», компартія почала втрачати монополію на друковані ЗМІ. Перетворення набули нового імпульсу після березневих 1990 р. виборів до Верховної Ради України та місцевих Рад, коли в більшості місцевих Рад Західної України перемогли представники опозиційного до компартії Народного Руху України. Це зумовило початок змін і в офіційних друкованих ЗМІ Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, а також частково Чернівецької, Волинської, Рівненської областей та м. Києва. Зокрема, на Тернопіллі одним із перших видань, що позбулося компартійного контролю, стала газета «Тернопіль вечірній». Так, починаючи з № 19 за 29 липня 1990 року, ще в умовах СРСР, не

тільки компартійні рубрики, а й саме означення газети як органу «міської організації Комуністичної партії України» зникає з логотипу газети (№ 19). Згідно з рішенням другої сесії міської Ради народних депутатів XXI скликання видання стає власністю тільки міської ради.

Вивчення трансформаційних процесів, становлення та утвердження українсько-польського порозуміння періоду проголошення української незалежності та специфіки їх вербального вираження, в тому числі в місцевій та регіональній пресі Західної України, має велике значення для розуміння витоків сьгоднішніх українсько-польських взаємин. Теоретичним підґрунтям для аналізу як динаміки тематичної трансформації загалом, так і теми Польщі на сторінках «Тернополя вечірнього», стали праці Я. Грицака, М. Рябчука, В. Цісака, В. Карпенка, Г. Почепцова, Д. Дуцик та ін. Хоча проблема становлення і функціонування української незалежної преси в цей період на загальнонаціональному і регіональному рівнях залишається малодослідженою.

Об'єктом аналізу стали публікації в газеті «Тернопіль вечірній» у 1990-1991 рр.

Друковані ЗМІ Західної України і Тернопільщини, зокрема, в цей період активно відображали зрушення, які відбувалися в тогочасному суспільстві (руйнування радянської ідеологічної системи і рух до демократії та плюралізму) та в національній свідомості українців. Саме тоді на сторінках газет уперше за роки радянської влади почали з'являтися публікації на раніше замовчувані теми, пов'язані насамперед з екологічною проблематикою, викликаною аварією на Чорнобильській АЕС, та «білими плямами» в історії, що стосувалися комуністичних (сталінських) репресій, спрямованих проти діячів культури, науки, релігії. Дещо пізніше з'являються публікації, присвячені темам боротьби ОУН-УПА, національного та духовного відродження, висвітленню акцій громадських організацій та рухів національно-демократичного спрямування.

Преса Західної України через низку об'єктивних причин була в авангарді змін, що відбувалися на рубежі 1980 – 1990 рр. На думку відомого дослідника суспільних процесів та польсько-українських взаємин Миколи Рябчука, це пояснюється тим, що «Захід був інкорпорований до СРСР лише після Другої світової війни, завдяки чому зазнав істотно меншої советизації та русифікації, ніж решта краю. Проте ще важливішим для регіону був його досвід перебування в складі Першої й Другої Речі Посполитої, а особливо, Габсбурзької імперії. За всієї «недоевропейськості» цих утворень, їхній державний устрій, політична і правова культура, повсякденний габітус засадничо відрізнялися від тих, що були в Московському царстві, Російській імперії і, врешті, Советському Союзу» [2].

Як наслідок, у Західній Україні вказаний період характеризується розквітом самвидаву, а також швидкими трансформаційними процесами в офіційних ЗМІ. На цьому етапі відбулося не лише значне урізноманітнення змістового наповнення газет новими темами, а й переосмислення, зміщення акцентів, зміна оцінності всього тематичного спектру.

Отож, традиції та досвід західноукраїнського суспільства, його імпліцитна проєвропейськість знайшли своє вираження в друкованих ЗМІ, зокрема в публікаціях, звільнених від компартійного диктату. Показовим у цьому сенсі стало висвітлення теми Польщі, сусідньої країни, в якій в означений період також відбувалися суспільні зміни і з народом якої в українців була довга й непроста історія. За невеликий проміжок часу в 1990-1991 рр. на сторінках «Тернополя вечірнього» польська тематика пройшла складний шлях переоцінки, зміщення акцентів вербального вираження.

Варто зазначити, що протягом майже п'яти десятиріч, з моменту приходу радянської влади на Західну Україну, тема Польщі реалізувалася лише у форматі компартійної пропаганди, де позитивна конотація простежувалася у публікаціях про сучасну соціалістичну Польщу, а все, що стосувалося Польщі міжвоєнного періоду, а також історичних подій, пов'язаних із боротьбою за незалежність як у період СРСР, так і в період Російської імперії, подавалося з негативною конотацією. Відтак, радянська пропаганда акцентувала на пригнобленні поляками українців, протиставленні буржуазної, «панської» Польщі всьому українському. І все ж ця традиція, хоча й з іншим змістовим наповненням, була притаманна також українському націоналістичному рухові 20-40 рр. ХХ століття. Як наслідок, західноукраїнська преса на межі

1980 – 1990 рр., позбувшись компартійного контролю, стала перед непростим завданням забезпечити нове вербальне вираження теми Польщі на своїх шпальтах.

Так, у перші місяці після заснування газети, з кінця березня до початку серпня 1990 р. (перший номер побачив світ 25 березня, а всього до 29 липня вийшло дев'ятнадцять номерів), коли на редакційну політику видання ще мав вплив міськком компартії, в «Тернополі вечірньому» з'явилося п'ять публікацій, де згадується Польща, з яких три були позначені виразно негативною конотацією. У них йшлося здебільшого про гноблення поляками українців: «Про батька козацького Богдана Хмельницького» (№1-11, 1990 р.), «Гетьман Іван Мазепа» (№13-16, 1990 р.), «Український Мойсей» (№19, 1990 р.). Наприклад, у нарисі «Український Мойсей» йшлося про життя та діяльність митрополита Андрея Шептицького. Автор пише: «З важливих громадсько-політичних заходів у 30-ті роки важливо відзначити, що Андрей Шептицький, будучи греко-католицьким митрополитом, протестував проти руйнування польським урядом православних церков на Холмщині, Підляшші, Поліссі, Волині...» [4]. І лише дві публікації позначені нейтральною конотацією щодо висвітлення польської тематики: «Польський базар», «Чорний ринок», «Що далі?» (№3, 1990 р.), «Що таке унія?» (№10-11, 1990 р.). Проте в цей період відсутні матеріали, які характеризуються позитивною конотацією. Вони з'являються, лише після того, як газета позбулася компартійної залежності.

Із серпня по грудень виходить тридцять три номери «Тернополя вечірнього», з них у восьми є матеріали, що стосуються теми Польщі. Колонка з продовженням «Західноукраїнська народна республіка» (№34-37, 1990 р.), в якій йдеться про події українсько-польської війни 1918-1919 рр., позначена негативною маркованістю, три публікації («Національний склад» (№21, 1990 р.), «Я б в Туреччину поїхав» (№40) та «Перший міжнародний» (№38, 1990 р.) – нейтральною, а чотири: «Фотографія кабінетова» (№27-28, 1990 р.), «Втрачено назавжди» (№27-28), «Пан Мирослав підтримує нас...» (№32, 1990 р.) та «Українське спортове товариство в Тернополі» (№38, 1990 р.) – позитивною. Зокрема, інтерв'ю з представником об'єднання українців у Польщі Мирославом Петригою («Пан Мирослав підтримує нас») показує в тому плані, що в умовах СРСР і всесильного КДБ в офіційному виданні Тернопільської міської ради чи не вперше в тернопільській пресі громадянин іншої держави відкрито підтримує незалежність України. Відповідаючи на запитання журналіста про те, «як поляки ставляться до того, що народ України бореться за незалежність», пан Мирослав відповідає: «Ті політики та й рядові громадяни, котрі мислять реалістично, незалежність України вітають...» [1].

Ще більш промовистою є статистика публікацій «Тернополя вечірнього», що стосуються польської тематики впродовж 1991 року, коли процеси національного й духовного відродження українців набули розвитку й після провалу так званого «ГКЧП» відбулося проголошення Акту про державну незалежність України. Так, із двадцяти чотирьох газетних матеріалів, що бодай частково стосуються польської тематики, негативно маркованими є лише два, та й то вони стосуються історичних подій: «Так було нині, так було колись» (№30, 1991 р.) і «Невідома війна. Спомини з української Галицької армії» (№47-53, 1991 р.). Дев'ять публікацій характеризуються нейтральною оцінністю: «Невже?» (№2, 1991 р.), «Мертві живі і ненароджені» (№13, 1991 р.), «Церква... Катерини II» (№14, 1991 р.), «Рід Володимира Гнатюка живе» (№30, 1991 р.), «Ямайка, Польща... Тернопіль» (№38, 1991 р.), «Степан Качала» (№45, 1991 р.), «І таке було» (№46, 1991 р.), «Склеп «Ретро»» (№76-92, 1991 р.), «Хоч і скрутно з харчами» (№92, 1991 р.). У тринадцяти матеріалах простежується виразна позитивна конотація: «Імперія чи суверенітет» (№12, 1991 р.), «Герб без замку» (№16, 1991 р.), «Студенти всіх країн – єднайтеся!» (№16, 1991 р.), «Знавець душі народної» (№25, 1991 р.), «Не з фільму жахів» (№30, 1991 р.), «22 червня 1941 року. «Масовому гулянню» у Тернополі відбутися не судилося» (№37, 1991 р.), «Зустріч Великої сімки. Україна і Європейський дім. Спроба політологічного прогнозу» (№46, 1991 р.), «Їх єднала ненависть або Погляд на тоталітаризм через призму першопричин Другої світової війни» (№51, 1991 р.), «На зустріч з Папою» (№52, 1991 р.), «Нам подобається Галичина» (№53, 1991 р.), «Україда в Тернополі» (№53, 1991 р.), «П'ять днів у Ченстохові» (№55, 1991 р.), «Нашого цвіту по всьому світу» (№90, 1991 р.).

Відтак, серед публікацій 1991 р., що стосуються теми Польщі, переважають матеріали з позитивною конотацією, а якщо врахувати ще й ті, що мають нейтральну маркованість, то тексти із негативною оцінністю становлять лише незначний відсоток. Прикметно, що протягом року простежується динаміка збільшення позитивно конотованих публікацій, а у другій половині 1991 р. матеріали із негативно маркованими текстами зовсім відсутні. Отже, варто було газеті «Тернопіль вечірній» звільнитися з-під впливу компартійного комітету, як впродовж невеликого в історичному вимірі проміжку часу, за рік-півтора, тема Польщі у публікаціях газети зазнала докорінної зміни щодо вираження оцінності, спрямованої на досягнення українсько-польського порозуміння та його поглиблення. Подібне співвідношення негативно, нейтрально й позитивно маркованих публікацій на тему Польщі в останні десятиліття характерне для більшості української преси. Встановлено, що в ній починають переважати матеріали позитивно конотовані, які, за незначним винятком, спостерігається у вітчизняній пресі й сьогодні. Це пояснюється як успіхом поляків у здійсненні посткомуністичних реформ та активним поширенням останніх на схід, так і помітним інтересом до польських подій з боку українських журналістів та інтелектуального середовища загалом.

Безперечно, тема Польщі та її вербальне вираження в українській пресі заслуговують на увагу дослідників. Варто, на нашу думку, звернути увагу на зміну оцінності газетних текстів на інші теми, у чому вбачаємо перспективу нашої подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинський О. Пан Мирослав підтримує нас / О. Вільчинський // Тернопіль вечірній, № 32. – 1990. – С. 8.
2. Рябчук М. Польща, Україна, Європа – між уявою та реальністю / М. Рябчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ji-magazine.lviv.ua>
2. Савицький Ю. Поляки згадують Єжи Гедройця, редактора «Культури» / Ю. Савицький. [Електронний ресурс]. Режим доступу: //<http://www.radiosvoboda.org/content/article/2157864.htm>
3. Сливка П. Український Мойсей / П. Сливка // Тернопіль вечірній, №19. – 1990. – С. 8.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014 р.